

Dan Katedre za teologiju

Može li oružje biti u službi mira?

Odilon Singbo

Prije odgovora na ovo pitanje koje će biti tema mojeg uvodnog osvrta, htio bih najprije zahvaliti onima koji su svojim znanjem omogućili objavu ove knjige. Na prvom mjestu spominje suizdavače, KS na čelu s gospodinom Stjepanom Brebrićem, ali ovdje spominjem i urednicu gospođu Maju Petranović s kojom sam sve dogovorio i ostvario. Zatim spominjem i zahvaljujem svojoj matičnoj ustanovi HKS-u na čelu s rektorom Željkom Tanjićem.

Na poseban način zahvaljujem recenzentima koji su rado prihvatili ovaj izazov, prof. Danijelu Tolvajčiću, docentu Anti Bekavcu, i prof. Stipi Buzaru kojem posebno zahvaljujem jer smo se tek danas prvi put sreli i upoznali. Iako se nismo prije službeno poznavali prihvatio je biti recenzent. Hvala i grafičkom dizajneru Siniši Kolaru koji uvijek čini moje knjige privlačnima nego što su njihovi sadržaji. Naslovnu sliku ne bi bilo moguće naći bez marljivog angažmana i rada gospođe Anje Bauer, koja je angažirala više ljudi, a ova slika je na kraju pobjedila. Hvala Vam Anja i Vašim suradnicama iz *Fabulara*.

A sada vrlo kratko o strukturi knjige. Ona ima 5 poglavlja. Prvo pod naslovom *Pregled klasičnih teorija o ratu* bavi se uglavnom pitanjem teorije pravednog rata. Drugo poglavlje bavi se *Relevantnim filozofskim teorijama i nekim načelima*. Treće poglavlje nas vodi u katolički nauk o pitanju rata sve do Drugog vatikanskog koncila, dok se četvrto poglavlje bavi istim naukom ali u koncilskom i postkoncilskom kontekstu. Zadnje poglavlje pod nazivom *Prolegomena za nuklearnu metafiziku* ističe svu ambivalentnost ljudske naravi i njezinog odnosa prema Bogu i prema drugom čovjeku. Upravo ovdje pokušavam dati odgovor na postavljeno pitanje: *Može li oružje biti u službi mira?*

Arthur Koestler u svojoj je knjizi *Janus: A Summing Up* istaknuo jednu zanimljivu činjenicu: „Kad bi me netko pitao koji je najvažniji datum povijesti i pretpovijesti ljudskog roda, odgovorio bih bez oklijevanja: 6. kolovoza 1945. Razlog je jednostavan. Od pojave svijesti sve do 6. kolovoza 1945. svaki je čovjek morao živjeti imajući za horizont vlastitu smrt kao pojedinac; od dana kada je prva atomska bomba pomračila sunce nad Hirošimom, čovječanstvo u svojoj cjelini mora živjeti u perspektivi vlastitog nestanka kao vrste (...). Poteškoća je u tome što se izum, jednom učinjen, ne može raščiniti. Nuklearno je oružje instalirano u kući, ono je odsada dio ljudskog stanja. Čovjek će morati neprestano živjeti s njim: ne samo tijekom budućeg sukoba i onog poslije; ne samo tijekom sljedećeg desetljeća ili sljedećeg stoljeća, već vazda...” Svijest o realnom i kolektivnom nestanku govori o činjenici da je ljudska vrsta davno prešla granicu moralnog horora prijelazom od tradicionalnog arhaičnog oružja u nuklearno oružje, kojim je ljudska misaona sposobnost zamijenjena s razorno-matematičkim snagama takva oružja. Kako onda razumijeti da je Crkva, osobito pod pontifikatom Ivana Pavla II. u jednom trenutku svoje povijesti dozvolila posjedovanje nuklearnog oružja kroz teoriju o nuklearnom odvratanju, odnosno dozvolila da oružje bude u službi mira?

Da bismo razumjeli kontekst nauka Ivana Pavla II. o nuklearnom odvratanju, treba poći od koncilskog nauka koji je smatrao zločinom protiv Boga i protiv čovjeka svako korištenje oružja za posvemašnje uništavanje čitavih gradova i njihova stanovništva, pa i onda kada se radi o zakonitoj brani (usp. GS 80). Razlog je u nesrazmjeru među korištenim sredstvima. No uključuje li osuda takvih oružja nužno i osudu njihova posjedovanja kojem je cilj odvratanje od moguće neprijateljske agresije? To pitanje bilo je aktualno kod koncilskih otaca koji su promišljali o razlici između *disuazijske postavke* i eventualnog korištenja oružja masovnog uništavanja. Posjedovanje nuklearnog oružja, ne mora nužno biti u službi rata. Neki će gotovo naivno smatrati pojavu takva oružja najvećim stabilizatorom društveno-političke situacije jer, zahvaljujući nuklearnom odvratanju i bez obzira na izazove s kojima se svijet suočava, nuklearni rat se ne bi trebao dogoditi. No teško je nijekati njihovu konačnu svrhu, premda u ovom slučaju svojom zastrašujućom i razornom snagom

paradoksalno služe tome da odvratae moguće agresore. U tome je bit teorije nuklearnog odvracanja ili zastrašivanja.

Naime, teorija smatra da je dobro i poželjno imati snažan vojni arsenal s ciljem odvracanja mogućeg agresora od nauma da napadne, jer bi u tom slučaju dobio zaslužen odgovor. Mislilo se da to predstavlja najbolje sredstvo za uspostavu mira među narodima. Znakovito je primijetiti da tada neki biskupi, pretežno američki, nisu htjeli da se smatra nemoralnim posjedovanje takvih oružja. Stoga je nastao kompromis po kojem nije osuđeno niti odobreno nuklearno odvracanje, već *privremeno dozvoljeno*. No biskupi su bili svjesni da ravnoteža koju takva teorija može donijeti nije sinonim za trajan ni konzistentan mir. Nekoliko godina nakon Koncila, točnije osamdesetih godina, papa Ivan Pavao II. i neke biskupske konferencije ponovno su se vratili na privremeno dozvoljenu teoriju kojoj su, na neki način, »produžili rok trajanja«. U jednoj svojoj poruci Općoj skupštini Ujedinjenih naroda Papa ističe: »U sadašnjim uvjetima, odvracanje utemeljeno na ravnoteži, svakako ne kao svrha samoj sebi, već kao faza na putu progresivna razoružanja, još uvijek se može smatrati moralno prihvatljivim.« Jasno je da je konačna želja osloboditi svijet od nuklearne prijetnje, kako je Papa naznačio u Hirošimi godinu dana ranije rekavši da treba neprestano raditi na razoružanju i na osuđivanju posjedovanja atomskog oružja. U travnju 1983. Njemačka biskupska konferencija objavila je dokument *Pravednost stvara mir*. Dokument je tada smatrao da ne postoji drugi način za sprečavanje raznih prijetnji koje proizlaze iz totalitarnih režima. Takvi bi režimi mogli posegnuti za nuklearnim oružjem kako bi ostvarili svoju ekspanziju. Za njemačke biskupe je, stoga, nuklearno oružje moralno dopustivo, ali se radi o privremenoj dopustivosti kako se ne bi dogodilo ono što se može smatrati prijetnjom uzajamno osigurana uništenja.

U svibnju 1983. objavljen je dokument Američke biskupske konferencije *Izazov mira: Božje obećanje i naš odgovor* koji ne zanemaruje etički paradoks vezan uz nuklearno odvracanje. Postavlja znakovita pitanja: *Ima li koja država pravo izreći prijetnju koju nema pravo nikada ostvariti? Ima li pravo posjedovati nešto čime se nikada neće imati pravo služiti?* Odgovor je bio iznenađujuće **Da**. Nuklearno je odvracanje i dalje moralno prihvatljivo. Prema američkim biskupima, treba ipak znati da je to strogo uvjetovano moralno

prihvatanje nuklearnog odvraćanja. To uvjetovano moralno prihvaćanje mora slijediti neke kriterije.

Prvo, treba razumjeti da nuklearno odvraćanje postoji ne samo kako bi se spriječilo korištenje nuklearnog oružja od strane drugih, nego da se ne dođe do nuklearnog rata kojem treba neprestano i beskompromisno reći NE.

Drugo, nuklearno odvraćanje treba koristiti kao korak na putu prema progresivnom razoružanju. Biskupi ne vide nijednu situaciju u kojoj bi namjerno pokretanje nuklearnog rata, ma koliko ograničen bilo, moglo biti moralno opravdano. Stoga razvijaju ideju *No first use*.

Spomenimo i dokument Francuske biskupske konferencije *Zadobiti mir* iz rujna iste godine. Prema ovom dokumentu, ima se razlikovati još uvijek zabranjeno »korištenje« takvog oružja od dopustive »prijetnje«. Drugim riječima, smije se posjedovati oružje s ciljem prijetnje agresoru, ali ne i koristiti. Prijetnja nije istovjetna korištenju, nego predstavlja temelj za odvraćanje, a to treba imati na umu kako se ne bi pridalo prijetnji istu moralnu procjenu kojom treba osuditi korištenje: »Nemoralnost korištenja čini li prijetnju nemoralnom? Čini se da ne, ma koliko riskantna bila distinkcija.« Nema dvojbe da je ovakvo razlikovanje zaista riskantno i problematično. Zato sâm dokument govori o »situaciji nevolje«, »logici nevolje« te »etici nevolje«, sintagmama koje se primjenjuju u slučaju etičkog izbora koji treba ostvariti u situaciji urgentnosti ukoliko se nijedno rješenje ne čini »dobrim«.

Ove stavove u crkvenom nauku, koliko god neobično izgledali iz današnje perspektive, treba, s jedne strane, sagledati u povijesnom kontekstu *hladnog rata* u kojem je sovjetska prijetnja bila sveprisutna te je trebalo zaštititi Zemlju od razornog rata. S druge strane, ti su stavovi nošeni voljom uspostave progresivna, dogovorna i kontrolirana procesa razoružanja. Stoga se promjena u crkvenom nauku dogodila okončanjem hladnog rata pod istim pontifikatom Ivana Pavla II.

Što reći danas o ovoj teoriji s obzirom na sveprisutne prijetnje?

Odvraćanje predstavlja paradoks jer stavlja društvo u neprestano stanje prijetnje ratom. No taj rat je odgođen, simbolički, jer se odvija riječima, znakovitim prepucavanjima. Cilj je nuklearnog odvraćanja nastojanje da se ne koristi oružje, ali opet pokazuje razliku između činjeničnog nasilja i simulacije nasilja. Dakle, raznim

političko-vojno-diplomatskim strategijama jasno se daje do znanja da se može ući rat, ali ga se za sada odriče. Ovdje se ratno uže proteže do granice puknuća. Čovječanstvo se na taj način dovodi do hoda po rubovima ratnog ponora. Iznad glave čovječanstva stoji pitanje koliko ga minuta dijeli od toga apokaliptičnog časa. Ono što malo tješi kod nuklearnog odvrćanja jest to što mijenja oružano nasilje s verbalnim nasiljem, što je ipak manje razorno. Racionalnost nuklearnog odvrćanja zapravo je duboko iracionalna, osobito kada prijetnja prelazi granicu verbalnog te postaje činjenična. Prema tome, nuklearno odvrćanje može biti „učinkovito“ i pojmljivo jedino ako njime upravljaju racionalni ljudi. No ta racionalnost ima u sebi dozu ludosti. Naime, uspješno upravljanje nuklearnim odvrćanjem pretpostavlja dva pola. Jedan je racionalna strategija, a drugi je apsolutna ludost. Upravitelj mora biti sposoban držati se razuma, ali i igrati ludu igru prijetnje. Mora biti lud igrač, ali i istovremeno ostati racionalna osoba. Iz takve igre ne može proizići mir. A ako treba govoriti o miru u ovom slučaju, onda je to „nuklearni mir“ ili napeti mir. To je ludost, ali ona ludost koja predstavlja točku racionalnosti očitovane u želji za opstankom. Pred razornom moći koju može uzrokovati ostvarenje nuklearnog zastrašivanja jedini pojam koji može do kraja opisati stvarnost jest *izlazak* iz ljudskog stanja. Svaki je rat zapravo utjelovljenje tog *izlaska* jer ogromni brojevi smrtno stradalih ljudi u raznim ratovima i dalje ništa ne govore ljudskom umu i srcu.

Ovo vrijeme više ne trpi kronološko nabranje razornih posljedica razne vrste oružja ili predviđanje nuklearnih kataklizama i holokausta, već poziva na evanđeoski angažman za sprečavanje svakog oblika nasilja. U tom smislu razumno je biti racionalan, a još razumnije imati hrabrosti računati na Boga. Iz te perspektive blagodat je živjeti baš u ovakvu apokaliptičnom vremenu.